

kalan müslümanların dillerini, dinlerini ve hayat tarzlarını derhal terketmelerini emreden bir kanun çıkardı. III. Philip ise 1609'da bütün müslümanların sınır dışı edilmelerini istedi.

Gırnata'nın işgalinden itibaren çok büyük sıkıntılara mâruz kalan Endülüs müslümanları zaman zaman Kuzey Afrika sahillerine ve diğer İslâm ülkelerine sığınmışlardır. Osmanlı Devleti 1505'te Kemal Reis'i bir filoyla Endülüs sahillerine göndermiş ve bazı müslümanlarla yahudileri kurtararak Anadolu'ya getirmiştir. Daha sonra 977 (1570) tarihli bir hükümle Kaptanıderyâ ve Cezayir Beylerbeyi Kılıç Ali Paşa Endülüs müslümanlarına yardımla görevlendirilmiştir. Bunun üzerine çok sayıda müslüman ve yahudi Osmanlı hâkimiyetindeki topraklara yerleştirilmiş ve üretici duruma gelinceye kadar her türlü vergiden muaf tutulmuştur. Aragon bugün İspanya'nın özerk bir bölgesi olup merkezi Zaragoza, yüzölçümü 47.650 km², nüfusu ise 1.215.600'dür (1986 tahmini).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İzâri, *el-Beyânü'l-muğrib* (nşr. G. S. Colin — E. Lévi-Provençal), Leiden 1948-51, II, 148, 186; İbn Haldûn, *el-İber*, Bulak 1284 — Beyrut 1399/1979, IV, 183-185; Himyerî, *er-Rauzü'l-mi'âr* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1975, s. 27, 97, 567; Makkarî, *Nefhu't-tib*, I, 137; Anwar G. Chejne, *Muslim Spain, Its History and Culture*, Minnesota 1974, s. 53, 88, 90, 92-96, 100-102, 104, 106, 107, 130; Hittî, *İslâm Tarihi*, III, 870-882; Desmond Stewart, *The Alhambra*, New York 1980, s. 100-101, 106, 109; S. M. İmamüddin, *Muslim Spain*, Leiden 1981, s. 3, 6, 29, 80, 103, 117, 204, 209, 212-213; Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, *Dirâsât fî târîhi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, İskenderiye, ts. (Müessesetü Şebâbî'l-Câmia), s. 243-244, 400-401, 408-411, 424-426, ayrıca bk. İndeks; Recceb Muhammed Abdülhalîm, *el-Âlâkât beyne'l-Endelüsî'l-İslâmiyye ve lsbânyâ en-Naşrâniyye fî 'aşri Benî Ümeyye ve mülûki't-tavâ' if*, Kahire, ts. (Dârü'l-Kütübî'l-İslâmiyye), s. 313, 317; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 199-201; Hüseyin Münis, *Rihletü'l-Endelüs*, Cidde 1405/1985, s. 35-36, 60, 198, 236, 239, 255, 283; David Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party Kings*, Princeton 1985, s. 269-270; Muhammed el-Arûsî el-Matvî, *es-Salânatü'l-Hafsiyye: târîhuha's-siyâsî ve devrühâ fi'l-Mağribi'l-İslâmî*, Beyrut 1406/1986, s. 96, 117, 133, 134, 138, 242, 243, 271-278, 574, 578, 581-585, 663, 693; Muhammed Abdullah İnân, *Nihâyetü'l-Endelüs ve târîhu'l-'Arabî'l-mütenâşşırîn*, Kahire 1987, s. 34, 36, 84-91, 120-121, 330-332, 400-401, 494-496; İsmet Abdüllâtîf Dendeş, *el-Endelüs fî nihâyeti'l-Murâbiîn ve müstehillî'l-Muvahhidîn: 'aşrû't-tavâ' ifi's-sânî*, Beyrut 1408/1988, s. 45, 197, 208, 448, 449; P. E. R., "Aragon", *EBR.*, II, 204-205; "Spain", *EJd.*, XV, 227-242; P. Chalmers, "Araghün", *El² Suppl.* (İng.), s. 80-82.

ABDÜLKERİM ÖZYAYIN

ARÂİSÜ'L-BEYÂN

(عراساليان)

Rûzbihân-ı Baklî'nin
(ö. 606/1209)

Arapça işârî tefsiri.

Baklî, eserin mukaddimesinde, rab-bânî bilgi ve hikmete iyice daldıktan ve mânevî âlemde çok yükseklerle tırmandıktan sonra tefsir yazmaya başladığını ve bunun için ilk asırlarda yaşayan büyük mutasavvıfların işârî tefsir*lerini inceleyerek onların yolundan gittiğini söylemektedir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in zâhirî ve bâtinî mânalarının sonsuz olduğunu, her kelimesi altında bir sır denizi, bir nur deryası bulunduğunu, hiç kimsenin onun kemaline ulaşamayacağını ve mânalarının derinliğine varamayacağını belirtmekte, kendisinin ise Kur'an-ı Kerim'in ezeli denizlerinden avuç avuç hikmetler ve işaretler sunmak istediğini, önce kalbine doğan mâna ve işaretleri veciz ve güzel sözlerle dile getirdiğini, sonra da işârî tefsirlerden beğendiği ibâre ve mânaları naklettiğini, böylece kısa ve faydalı bir tefsir yazdığını ifade etmektedir.

Ona göre Kur'an-ı Kerim ibâre, işaret, letâif ve hakâikten meydana gelen dört şeyi ihtiva eder. Bunlardan ibâre sıradan kişiler (avâm), işaret seçkin kimseler (havâs), letâif velîler, hakâik de peygamberler içindir. Bununla birlikte Baklî, tefsirinde Kur'an'ın sadece bâtinî mânaları üzerinde durmuştur. Süleminin *el-Hakâ'îk* ve Kuşeyrî'nin *Letâ'ifü'l-işârât* adlı işârî tefsirlerinden çok faydalandığı bu eserini yazarken Allah'ın muradına, Resulü'nün sünnetine uygun olması için Cenâb-ı Hakk'a dayanıp On'dan yardım istediğini söylemekle beraber, zikrettiği pek çok şeyin Bâtıniyye yorumlarına benzer bir şekilde akıl ve mantık sınırlarının dışına çıktığı görülmektedir. Bunun örneklerini görmek için Tevbe süresinin doksan birinci, Nahl süresinin seksen birinci, Neml süresinin yirmi ve yirmi birinci, Hac süresinin de yirmi altıncı âyetlerinin tefsirlerine bakmak yeterlidir.

Mukayeseli işârî tefsir açısından önemli bir eser olan ve sahasında kaynak niteliği taşıyan *'Arâ'isü'l-beyân*'ın muhtelif yazma nüshaları vardır. İlk defa Hindistan'da 1000 sayfa aşkın bir hacimle iki cilt halinde basılmıştır (Haydarâbâd 1301). İlmî neşri Mısır asıllı ve İran uyruklu Salâh Sâvî tarafından hazırlanmış da henüz basılmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Baklî, *'Arâ'isü'l-beyân*, Haydarâbâd 1301; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1131; Brockelmann, *GAL*, I, 442, 527; *Suppl.*, I, 735; II, 280; M. Hüseyin ez-Zehbî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, Kahire 1381/1961-62, III, 56-58; *Ferheng-i Fârsî*, V, 1166; VI, 1813; Ö. Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, Ankara 1960, II, 318-319; Süleyman Ateş, *İşârî Tefsîr Okulu*, Ankara 1974, s. 136-139; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, Beyrut 1403/1983, I, 191-192.

M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

ARÂİSÜ'L-MECÂLİS

(عراس المجالس)

Ebû İshak Ahmed b. Muhammed
es-Sa'lebî'nin
(ö. 427/1035)
peygamberler tarihine dair
Arapça eseri.

Eserin matbu nüshaları *Çaşaşü'l-enbiyâ' el-müsemma 'Arâ'isü'l-mecâlis* başlığını taşımaktadır. Yazma nüshalarda ise *Nefâ'isü'l-'arâ'is ve yevâkitü't-ticân fî kışaşî'l-Kur'an* (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 592), *en-Nefâ'is fî mebd-i'd-dünyâ ve'l-'arâ'is fî kışaşî'l-enbiyâ'* (Karatay, *Topkapı-Arapça Yazmalar*, III, 406) gibi başlıklar yer almaktadır.

Sa'lebî Şâfiî mezhebinden olup meşhur bir akaid bilgini ve müfessirdir. En önemli eseri *el-Keşf ve'l-beyân' an tefsiri'l-Kur'an*'dır. *'Arâ'isü'l-mecâlis*'i bu eserinde bulunan peygamberlerle ilgili bölümleri genişletmek ve ilâveler yapmak suretiyle meydana getirmiştir. Ancak müellif tefsirinden geçmiş peygamberler ve kavimlerle ilgili haber ve kıssaları aktarırken çok defa doğru olanla efsane ve hurafeleri birbirine karıştırmış, mevzû hadisler ve aslı olmayan kıssalar da nakletmiştir. *İsrâiliyat** nakli ile meşhur olan tefsirindeki bilgilerin çoğunu *'Arâ'isü'l-mecâlis*'ine de almıştır. Bu eserinde kıssa uyduranların (kusâs) mübalağalarından uzak kalmasına rağmen Kâ'b, Vehb b. Münebbih gibi İsrâiliyat rivayetiyle tanınan kimselerin nakillerine yer vermiş, Kitâb-ı Mukaddes ve onun dışındaki kaynaklarda mevcut bazı bilgileri de aktarmıştır. Meselâ arzın yaratılışı, Hz. Âdem'in boyu, Hz. Yûsuf ve kardeşleriyle ilgili kıssalardaki bilgilerin çoğu, Hulefâ-yi Râşidîn'in As-hâb-ı Khef ile görüşmesi, Hârut ve Mârut kıssasındaki rivayetler sağlam kaynaklara dayanmamaktadır. *'Arâ'isü'l-mecâlis* bu kusurlarına rağmen yaygın bir şöhrat kazanmıştır. Eser, "meclis"- "bab" düzeni içinde yazılmıştır. Kitapta

otuz iki meclis vardır. Yazar bazı bölümler için "fasıl" başlığını da kullanmıştır. Meclisler ve fasıllar gökler, yer ve içindkilerin yaratılması, Hz. Âdem'den As-hâbü'l-fil'e kadar geçen bütün peygamberler ve velilerin hayatları gibi konuları ihtiva eden yüzden fazla babdan oluşmaktadır.

'Arâ'isü'l-mecâlis'in çeşitli yazma nüshaları mevcut olup bunların bazılarında müstensihler metne daha başka konular da eklemiştir (bk. C. Brockelmann, *İA*, X, 125; *GAL Suppl.*, I, 592). Eser birçok defa basılmıştır (Kahire 1297, 1303, 1306, 1308, 1310, 1314, 1321, 1324, 1340, 1370/1951; Bombay 1306). 'Arâ'isü'l-mecâlis'i Mehmed b. Yûsuf el-Çerkezî *Kıyas-ı Enbiyâ* adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir (İstanbul 1282). Ayrıca Mûsâ b. Hacı Hüseyin el-İznîkî'ye (ö. 833/1429-30) ait eski bir tercümesi daha bulunmaktadır ki bibliyografik kaynakların bahsetmediği bu tercümenin birinci cildinden iki nüsha Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur (Şâzelî Tekkesi, nr. 126; Yozgat, nr. 431). Eser Muhammed Emîr b. Abdullah el-Ya'kûbî tarafından *Kazan Türkçesi*'ne çevrilmiştir (Kazan 1903). Diğer bazı Türk lehçelerine çevrildiği de bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sa'lebî, 'Arâ'isü'l-mecâlis, Kahire 1370/1951; a.e. (trc. Mehmed b. Yûsuf el-Çerkezî, *Kıyas-ı Enbiyâ*), İstanbul 1282; *Keşfü'z-ẓunûn*, II, 1131; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 592; a.mlf., "Sa'lebî", *İA*, X, 125; Karatay, *Topkapı-Arapça Yazmalar*, III, 406; Remzî Na'nâa, *el-İsrâ'îliyyât ve eşeruhâ fî kütüb-i't-tefsîr*, Dımaşk 1390/1970, s. 249-262; Özege, *Katalog*, II, 874; Hikmet Özdemir, *Musa b. Hacı Hüseyin el-İznîkî, Hayatı ve Eserleri* (doktora tezi, 1980), AÜ İlahiyat Fak., s. 109-114; Günay Tümer, "Bir Türkçe Kasas-ı Enbiyâ", *AÜİFD*, XXII (1978), s. 398 vd.

GÜNAY TÜMER

ARAKÇİN

(bk. ARAKIYYE).

ARAKIYYE

(عرقية)

Genellikle
tarikât mensupları tarafından
kullanılan
bir başlık türü.

sik koni biçiminde ve beyaz veya deve-tüyü rengi yünden yahut tiftikten yapı-lan arakiyyenin yapım tekniği **Mevlevî sikkesi*** gibidir. Yün veya tiftiğin dövül-mesiyle elde edilen ince keçeden kalıp-lanmak ve sabunlu suyla ütülenmek su-retiyle imal edilir. Makbul olanları tek parça keçeden çift katlı yapılanlardır. Geleneksel Türk el sanatlarının en eski-lerinden olan keçecilikle büyük benzerlik gösteren arakiyyecilik, eski Türk toplumundaki zenaat dalları arasında önemli bir yere sahiptir. Cumhuriyet dönemi-ne kadar üç yüzden fazla tekke ve zâvi-yeyi barındıran İstanbul'da, tarikat mensuplarının kalabalık oluşundan yani tale-bin yüksekliğinden ötürü arakiyyeci es-nafı nüfuz bakımından mühim bir mevki kazanmıştır. Biri Üsküdar'da, diğeri Eyüp'te bulunan ve bânilerinin mesle-ğinden ötürü Arakiyyeci Mescidi adıyla anılan iki mescid, arakiyyecilerin o gün-kü cemiyet içindeki yerinin önemini gös-teren birer işaretidir. Ayrıca Bursa'da Ulu-cami yakınında bir Arakiyyeciler Çarşısı mevcut olup günümüzde hâlâ bu isimle anılmaktadır.

Anadolu ve Rumeli'de kıyafet inkılabı-na kadar yaygın şekilde kullanılmış olan arakiyye öncelikle tarikat kıyafetlerinin vazgeçilmez bir unsuru kabul edilmiş ve dervişler zümresinin bir tür alâmet-i fârikası haline gelmiştir. Bu başlık herhangi bir tarikata giren yeni dervişe intisap ettiği şeyh tarafından belirli bir merasimle giydirilirdi. Her tarikatta, hat-ta her tarikat kolunda bazı farklılıklar gösteren bu merasime, muhtelif **sala-vat***lar ve **gülbank***ların yanı sıra, mut-laka tekbir getirilmek suretiyle icra edildiği için "arakiyye tekbrilemek" denirdi. Meselâ Mevleviyye'de daima, "semâ çıkarmamış" yani semâ meşkini tamam-layıp semâzen vasfını kazanmamış olan ve "nevnîyaz" ya da "matbah canı" tabir

edilen yeni dervişlerle çocuk ve kadınla-ra, Mevlevî sikkesinden daha kısa olan arakiyye tekbrilenmiştir. Bu arada tek-ke şeyhleri "tâc-ı şerîf" denilen serpuş-larını genellikle özel günlerde ve önemli merasimlerde giyerler, gündelik serpuş-olarak da üzerine destar sarılmış ara-kiyyeyi tercih ederlerdi.

Arakiyyenin her zaman aynı şekilde yapılmayıp bazı değişik modellere göre imal edildiği görülmektedir. Tepesi siv-ri olan ve kat yeri önden yukarı doğ-ru bir çizgi teşkil edecek biçimde ikiye katlanarak ütülen arakiyyelere, ta-savvuf remizleri arasında vahdeti tem-sil eden "elif" harfine (ل) benzetilerek **elifi arakiyye** denilmiştir. Bunun gibi meselâ Halvetiyye'nin Cerrâhiyye kolun-da yeni dervişlere şeyhleri tarafından devetüyü renginde elifi arakiyye tekbr-lenildiği bilinmektedir. Ayrıca arakiyyenin yalnız Halvetiyye'nin bu koluna mahsus olan ve **dallı arakiyye** veya kısaca **dallı** tabir edilen bir başlık türü bulunmak-tadır ki ham maddesi ve imal şekli nor-mal arakiyyeden tamamen farklıdır. Dal-lı arakiyyenin kubbesi (tepesi) Cerrâhî tacının kubbesinde olduğu gibi dal denilen yirmi dört adet çubuk ihtiva eder ve asabesinde (kenarında), yirmi dördü kubbedekilerin devamı olmak üzere toplam elli altı düşey dal bulunur. Bu arakiyye **seyr***ü **sülûk***te muayyen bir men-zile erişenlere tekbrilenir ve devrânda da "hay" ismi zikredilmeye başlandıktan sonra şeyh efendi ile daha önce kendilerine tekbrilenmiş olan dervişler tarafından giyilir. İki beyaz bezin paralel di-kişlerle birbirine dikilmesi ile elde edi-len oluklara pamuk doldurularak şekil-lendirilen bu dalların sayı ve tertibinin, kubbe kısmında "anâsır-ı erbaa", "me-zâhib-i erbaa", "kütüb-i erbaa", "aktâb-ı erbaa" gibi remizleri, asabe kısmının da küfi hatla yazılmış kelime-i tevhidi ifa-de ettiği bilinmektedir.

Arakiyye, Türk tesirinde kalmış müs-lüman kavimlerin yaşadığı çeşitli yöre-lerde, tarikat ehlinin yanı sıra halk ta-rafından da günlük kıyafetin bir parçası olarak benimsenmiş ve II. Mahmud'un fes inkılabından önce Anadolu ve Ru-meli'de pek çok sarık tipi mahallî başlı-ğın ana parçasını teşkil etmiştir. Bugün hâlâ Balkanlar'ın müslüman Arnavut-lar'la meskûn olan bölgelerinde beyaz arakiyye bol miktarda imal edilmekte, özellikle kasaba ve köylerde Osmanlı dev-rinden kalma bir alışkanlıkla bütün er-kekler tarafından kullanılmaktadır.

Arakiyye

